

KOVÁCS BALÁZS

A Salgótarjáni Magyar Királyi Állami Gimnázium
oktatóinak tudományos, társadalmi és
irodalmi munkássága
1939–1946

Az alcímben megjelölt időszakban a történelem legborzalmasabb háborúja pusztította földünk szinte egészét. 1944-ig ugyan Magyarországot nem érintette a frontszakasz, viszont a háborús hadigazdaság és a hátország problémái hatványozottan befolyásolták hazánk mindennapjait. Salgótarján egyetlen gimnáziuma ez időszakban egészen 1943-ig komoly pedagógiai aktivitást mutat a fennmaradt források alapján. Az intézmény 1939-ben került állami igazgatás alá. Ekkor mind a tanári karban, mind a vezetésben történtek személycserék. Az oktatók társadalmi és irodalmi munkássága nem hasonlítható a korábbi békeidők nyugalmához, de a második világháború viszontagságai közepette rendkívül produktívnak értékelhetjük a tanárok tevékenységeit. Az évente megjelenő *Iskolai Értesítő* egyedül 1940-ben nem tartalmaz utalást az oktatók ezirányú szerepére.¹

Két szempontot fontos kiemelni a korszak elemzésénél. 1940-ben komoly változások történtek a tantestületben, amellyel többek között Dornyai Béla is elkerült a városból. A korábbi igazgatót, Dr. Szabó Istvánt Dr. Gerhauser Albert váltotta megbízottként, akit egy év után – rendes tisztségben már – Zavilla Viktor követett. A harmincas évek rendkívül magas szintű produktivitása után az állami gimnázium időszakában – a háborús készültségből fakadóan – főleg a sportélet és a testnevelés került előtérbe. A tanárok összetételéből mindez könnyen érthetővé válik, hiszen többek a hadsereg soraiból kerültek a tantestületbe.

A háború végeztével új időszak kezdődött Magyarország életében. Az 1946-os év a pártok vetélkedéséről szólt, így a tanárok társadalmi tevékenysége kimerült az e fajta tömeggyűléseken való részvétellel. A forrásokból kiindulva a tantestület tagjai – egy tanárt leszámítva – főleg a szociáldemokrata és a kommunista párt rendezvényein szólaltak fel. Az idő-

¹ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1940.

szak mindennapjaihoz hozzátartozik, hogy az aktív politikai részvétel és a tanárok agitációs munkája egyáltalán nem volt szokatlan.

Fayl Frigyes a *Magyar Képzőművészek Egyesületének* rendes tagja, a Nógrád vármegyei *Madách-* és a salgótarjáni *Balassi Bálint Irodalmi Társaság* tagja az időszakban. A *Vitézi Szék* megbízásából képsorozatot festett Nógrád vármegye romjairól.² Festményeivel részt vett a *Kármán József Irodalmi és Művészeti Társaság* kiállításán – az első bécsi döntéssel visszakerülő – Losoncon. A Salgótarjáni Városháza fogadószobájában lett elhelyezve a négyméteres képe a városról és környékéről. 1942-ben az intézmény megvásárolta Fayl *Kazári menyecskeké* című festményét.³ A festőművész-tanár számos budapesti és vidéki kiállításra kapott meghívást, mindez bizonyítja szakmai elismertségét. A háború után már nem volt a tantestület tagja a grafikusként is kiváló szakember.

Az Értesítő alapján 1940-ig volt tagja az intézménynek Dornyai Béla, a *Műemlékek Országos Bizottságának* és a *Nógrád Vármegye Népművelési Bizottságának* tagja, valamint a *Magyarországi Kárpát-egyesület* budapesti és salgótarjáni osztályának elnöke. Balatoni kutatásairól számos előadást tartott 1939-ben az iskola tanulóinak és a ferences plébánia legényegyletének.⁴ Dornyaihoz hasonlóan komoly társadalmi tevékenységet fejtett ki az igazgató, Gerhauser Emil is. Salgótarján városi ünnepségein többször adott elő, és cikksorozatot is írt németül a magyar irodalom 12 nagy alakjáról a *Stimmen aus dem Südosten*-be.⁵ Péntes Zoltánt személyesen Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter tüntette ki munkássága elismeréseként. Molnár László a Monarchia közös hadseregének emléklapos tüzérhadnagya Horthy Miklós 20 éves kormányzósági ünnepségén tartott előadást. Kiemelendő még Mollay Károly is, aki 1940 elejéig a *Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem* német nyelvészeti és néprajzi tanszékén tanársegédként dolgozott, emellett pedig a *Soproni Szemlébe* és az *Egyetemes Philologiai Közönybe* is többször publikált. A tantestület személyi összetétele 1940 után jelentős mértékben megváltozott.⁶

Zavilla Viktor – a Szeremlei Szabolcs megbízott igazgató hirtelen bekövetkezett halála után megválasztott – új igazgató több városi ünnepségen is beszédet mondott, többek között Széchenyiről és a márciusi ifjakról. A

² Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1941. 14. o.

³ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1942. 12. o.

⁴ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1939. 59. o.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

tartalékos honvéd hadnagy a salgótarjáni *Baross Szövetség* elnökeként jelentős társadalmi munkát folytatott.⁷ Az első bécsi döntés nyomán hazánkhoz visszacsatolt Losoncon a vasárnap megszenteléséről tartott megható beszédet az *Actio Catholica* meghívásából.⁸ Az 1943-as *Értesítő* beszámol a *Nemzetvédelmi Akadémián* tartott előadásáról, ahol már a Károly-csapatkereszt és az erdélyi emlékérem tulajdonosaként utazott el Budapestre. A helyi római katolikus közösség tagjaként egyházi rendezvényeken is többször részt vett.⁹

Az intézmény oktatói közé tartozott ebben a néhány évben Molnár Gyula, aki a losonci *Kármán József Irodalmi Társaság*¹⁰ rendes tagja volt. Molnár a *Salgótarjáni Római Katolikus Egyházközség* tanácsának rendes és a *Katolikus Kör* választmányi tagjaként többször publikált hitbuzgalmi lapokba. Társadalmi munkáját a gyermekekről és a családokról tartott előadásai bizonyítják.¹¹

A tantestület aktív szereplője volt Úr Lajos, aki választmányi tagként működött a *Magyar Kárpát Egyesületben*. Tiszteletbeli tagként közreműködött a *Baross Szövetség* munkájában Zavilla Viktorral együtt. 1943-ban a városvezetés munkájában is szerepet vállalt a *Városi Közzóléti Szövetkezet* igazgatósági tagjaként. Többször tartott előadást a *Nemzetvédelmi Akadémián* pedagógiai kérdésekben.¹² Rajta kívül Hajas Tibor tanár is tartott akadémiai előadásokat. Hajas ezen kívül irodalmi bemutatókat rendezett az acélgyári munkások körében.

Két év szünet után 1946-ban jelentették meg újra az *Iskolai Értesítőt*, amely egyben az utolsó is volt. Arról nem is beszélve, hogy az intézmény nevét és működését is megváltoztatták később. A háború végeztével – érthető okokból – az elsődleges társadalmi munka nem az irodalmi előadások vagy publikációk lettek. A gimnázium újdonsült tantestületének egy része – amelyikről az *Értesítő* beszámol – főleg politikai részvételt mutattak. Dr. Cser Jolán, Dr. Mesterházi Lajosné és Dr. Szőnyi Pál egyaránt a Magyar Szociáldemokrata Párt tagjaként mutatott társadalmi aktivitást. Dr. Pettendi Gizella a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetében végzett agitációs munkát. Két személyt azonban részletesen is érde-

⁷ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1941. 14. o.

⁸ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1942. 12. o.

⁹ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1943. 16. o.

¹⁰ Ugyanennek a társaságnak a meghívásából állított ki Fayl Frigyes festő is Losoncon.

¹¹ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1942. 12. o.

¹² Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1943. 16. o.

mes kiemelni a tanári karból. Czakó János megbízott igazgató – a korábbi három munkatársához hasonlóan – szintén a szociáldemokrata párt tagjaként világnézeti előadásokat tartott a salgótarjáni pedagógusok körében. Emellett a *Szovjet-Magyar Művelődési Társaság* helyi jegyzőjének is megválasztották. Mindez nem tántorította el őt a *Katolikus Szülők Szövetségének* választmányi tagságától sem. A város diákszövetkezeteinek újrászervezésében komoly szerepet vállalt.¹³

A korábban említett tanárok után különnek számító Dr. Koncz Lajos teológiai tanár merőben más világgéppel rendelkezett. Szociális ügyekben fáradhatatlanul tevékenykedett a *Külföldi Segélyeket Ellenőrző Bizottság* tagjaként. Lelkészként a *Városi Szeretetházban* is felleljük a nevét, csakúgy, mint a *Szent Erzsébet Nőegyletének* igazgatójaként. Az egyházmegye megbízott küldöttjeként a segélyek elosztását felügyelte Salgótarjánban 1945 után.¹⁴

Az 1930-as évek pezsgő szellemi produktivitását a világháború aktívan és passzívan is megváltoztatta. Mindössze nyolc évet vizsgáltam, de az időszak összes világpolitikai változása és fejleménye megfigyelhető ebben a mikrotörténeti aspektusban. Amíg hazánk nem vett részt a háborúban, addig a szellemi élet jelentősnek értékelhető. 1941 után már inkább a diákok és a társadalom fizikai képzettsége került előtérbe. Amikor hazánkban fegyverek ropogtak, akkor az oktatás sem működött, ebből adódóan az *Iskolai Értesítő* sem jelent meg. A háború lezárultával megindult az élet és a diákság oktatása, viszont a korábbi szellemi pezsgés maximum politikai agitáció formájában volt jelen. Nem mehetünk el szó nélkül a tanárok humanitárius tevékenysége mellett sem, amellyel a helyi lakosság borzalmaikat kívánták csökkenteni. A gimnázium ilyen jellegű működésének utolsó időszaka 1946-ban lezárult, de az intézmény más formában a mai napig meghatározó – a tantestületet is beleértve – Salgótarján életében.

¹³ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1946. 12. o.

¹⁴ Salgótarjáni Állami Gimnázium Iskolai Értesítője. Salgótarján, 1946. 12. o.